

"תורתך שעשועי"

יו"ל ע"י בית מדרש לבעלי בתים ולגמלאים - גני הדר פתח תקוה

ראש הכולל - הרב זכריה אינגבר. עורך הגליון - הרב שמואל אינגבר.

'חג הפסח' או 'חג המצות'

הקדמה - אנו משתמשים היום לחג זה בכינוי 'חג הפסח' או בקיצור - 'פסח'. אך בתורה מכונה חג זה, בכינוי - 'חג המצות'. הכינוי - 'פסח' כשלעצמו מופיע בתורה לרוב ככינוי - **לקרבן הפסח**. במאמר זה נדון במקורם של כינויים אלו, ונעיין גם בשאלה, האם שני כינויים אלו 'חג הפסח' ו'חג המצות' הם שני כינויים לאותו חג עצמו, או שמא הם כינויים לשני חגים נפרדים. בשאלה זו עסק בהרחבה ר' שלמה יוסף זיון בספרו **'המועדים בהלכה'** והשתמשתי בחלק מהמקורות שהוא הביא.

הכינוי - 'חג המצות' - בפעם הראשונה מופיע כינוי זה בפרשת **'משפטים'**: "את חג המצות תשמר" (שמות כ"ג, ט"ו). התורה מצווה על **לקרבן הפסח** בפרשת **'בא'** בפרק י"ב מפסוק ג' - י"ג. ועל החג היא מצווה מפסוק י"ד ואילך, כאשר בפסוק י"ד נאמר: "והיה היום הזה לכם לזכרון וחגתם אתו חג לה", לדרתיכם חקת עולם תחגהו", אך לא מופיע הכינוי - 'חג המצות', אלא רק בפרשת **'משפטים'**.

הכינוי 'פסח' בתנ"ך ככינוי לקרבן פסח - לראשונה התורה מדברת על - 'פסח' בפרשת **'בא'**. הציווי על פרטיו מתחיל מפרק י"ב פסוק ב', ורק בפסוק י"א אנו שומעים על כינוי: "וואכלתם אתו בחפזון פסח הוא לה" (שמות י"ב, י"א). ורק בפסוק י"ג מובא ההסבר: "וראיתי את הדם ופסחתי עלכם". ומשמע שהקרבן נקרא - 'פסח', כי ה' פסח על בתי ישראל. ובשאר פסוקי התורה ברור שהכינוי - 'פסח' מוסב על - 'קרבן פסח', וכן בא במשמעות זו בספר **'עזרא'**, ועוד מספר פעמים בספר **'דברי הימים'**.

הכינוי 'פסח' בתורה ככינוי ל'מועד' - נמצא מספר אפשרויות להגדיר איזה חלק של יום כ"ד מכונה - 'מועד'.

רק בין הערביים - בפרשת **'אמור'** מובא פסוק שמשמע ממנו, שיום י"ד בין הערביים מכונה - 'מועד': "אלה מועדי ה' מקראי קדש... בארבעה עשר לחדש בין הערביים פסח לה'. ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות לה' שבעת ימים מצות תאכלו" (ויקרא כ"ג, ד' - ו'). אמנם רק חמשה עשר לחדש מכונה - 'חג' והוא 'חג המצות', אך גם ארבעה עשר בין הערביים, מכונה - 'מועדי ה' מקראי קדש'.

וכן לדעת בעל **'העמק דבר'** הזמן של בין הערביים מכונה - 'מועד', וטוען שבזמן הבאת הקרבן יש איסור מלאכה כמו במועד. ונקרא גם - 'מקראי קדש' כי יש לומר **'הלל'** בשעת הפסח. ומביא **מתוס'** במס' **'פסחים'** (נ"א ע"א) ד"ה מקום שנהגו, שמביא מתלמוד **'ירושלמי'** שבי"ד ניסן אחר חצות שהוא זמן הקרבת קרבן פסח אסור במלאכה. ומוסיף, שמשמע שאיסור זה הוא מדאורייתא. אך **'רש"י'** גם כאן מפרש שהכוונה לקרבן: "פסח לה' - הקרבת קרבן ששמו פסח.

בין הערביים והלילה - **'חזקוני'** מסביר שיש מועד שנקרא - 'פסח': "ערב יום טוב הראשון והלילה נקראו - פסח, על שם שעסקין בקרבן שנקרא כך, אבל שאר החג מליל ראשון ואילך נקרא חג המצות".

כל יום י"ד - בפרשת **'פינחס'** נאמר: "ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה'. ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבעת ימים מצות יאכלו" (במדבר כ"ח, ט"ז - י"ז). מפסוק זה משמע בפשטות, שכמו שיום חמשה עשר מכונה - חג שבעת ימים, כך יום ארבעה עשר שמופיע בפסוק לפניו מכונה - 'פסח' ככינוי ליום ולא לשחיטת הפסח.

מהמשנה במס' **'פסחים'** מוכח שלכל יום י"ד ישנה מהות מיוחדת: "וחכמים אומרים ביהודה היו עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות, ובגליל - לא היו עושין כל עיקר" (ד', ה'). משמע, שלפי ב"ש ובי"ד אסור במלאכה. והלשון **'אוסרין'** ו'מתירין' מראה על איסור ממש ולא רק על מנהג. וכן אומר בעל **'קרבן העדה'** בפירושו לירושלמי על משנה זו: "וחכמים סוברים דעשיית מלאכה בע"פ לאו במנהגא תליה מילתא, אלא בגליל היו אוסרים איסור גמור ולא מכח מנהג וביהודה מתירין" (ירושלמי פסחים פ"ד ה"ו).

וכן אומר ר' ישעיה דטרני בפירושו **'תוספות רי"ד'** (במהדורה נתייגא למס' פסחים צ"ט ע"ב) ש"ד בניסן מכונה - 'פסח': "ערב פסחים. אף על פי שיום ארבעה עשר הוא הנקרא פסח, כדכתיב (ויקרא כ"ג, ה') ובארבעה עשר לחדש הזה פסח לה".

הכינוי - 'חג הפסח' בתורה - בפסוק הבא אנו מוצאים פעם אחת ויחידה בתורה את הכינוי - 'חג הפסח': "לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא ילין לבקר זבח חג הפסח" (שמות ל"ד, כ"ה). האם הכוונה כאן ל'חג המצות', והתורה אומרת שאין להותיר את הזבח של 'חג המצות' עד הבוקר, או שיום ארבעה עשר בין הערביים הוא עצמו מכונה - 'חג הפסח', ואין להותירו עד הבוקר.

והנה, בעל **'הכתב והקבלה'** אומר: "אגב גררא ידעינן מכאן כי ליל ט"ו נקרא חג הפסח, וכן יום ט"ו שלאחריו כי הולך אחר הלילה, לכן לא נמנעו רז"ל מלקרוא גם את שאר ימי חג המצות בשם פסח: 'פסח דורות נוהג כל שבעה', 'בפסח קורין', וכן במקומות אין מספר, כי הכל הולך אחר העיקר שהוא הראשון. ובחנם גמגם עליהם אי מהמתחכמים". למדנו מדבריו שני דברים: א. שכל יום חמשה עשר מליל ט"ו וכל יום ט"ו מכונה - 'חג הפסח'. ב. שזה המקור ללשון חכמים במשניות שמכנים את 'חג המצות' בכינוי - 'פסח'.

הכינוי - 'ממחרת הפסח' בתורה - נבדוק את הכינוי - 'ממחרת הפסח' בפרשת **'מסעי'**: "ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח" (במדבר ל"ג, ג'). בני ישראל יצאו ממצרים בט"ו ניסן, והפסוק אומר שזה היה - 'ממחרת הפסח', ויש לברר מה משמעות - 'הפסח', האם הכוונה ממחרת היום ששחטו בו 'קרבן פסח' או ממחרת יום י"ד המכונה - 'פסח'.

בתרגום **'יונתן'** מבוואר: "מבחר דאכלו נכסת פסחא", ומשמע, ממחרת אכילת שחיטת הפסח. ומיכיון שהאכילה היא בליל ט"ו, ויצאו ממחרת ליל ט"ו שהוא ט"ו ביום. ומשמע שלדעתו הביטוי - 'ממחרת' זה לאו דווקא היום שלאחר היום הזה, אלא גם היום שלאחר הלילה שלפניו. ואילו **'חזקוני'** אומר: "ממחרת הפסח - ערב יום ט"ו ולילה הראשון נקרא - פסח, על שם שעוסקים בקרבן שנקרא כן... אבל שאר החג מליל ראשון ואילך נקרא - חג המצות". א"כ, לדעת **'חזקוני'** הכינוי - 'פסח' אינו כינוי לקרבן פסח, אלא לזמן שמיום ארבעה עשר בין הערביים ועד סוף ליל חמשה עשר.

הכינוי - 'ממחרת השבת' בתורה לעומת הכינוי - 'ממחרת הפסח' בנביא

בפרשת **'אמור'**: "ולחם וקלי וקרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם... וספרתם לכם ממחרת השבת..."

(ויקרא כ"ג, י"ד - ט"ז). וידועה דעת חז"ל שהביטוי - 'ממחרת השבת' כוונתו **ממחרת היום הראשון של פסח**. בספר **'יהושע'** בא הביטוי - 'ממחרת הפסח' במקום הביטוי - 'ממחרת השבת' שבתורה: "ויעשו את הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב... ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי, בעצם היום הזה... ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא" (ה', י" - י"ב). ויש להבין, מה משמעות הביטוי - 'ממחרת הפסח' שבנביא.

ד"ר א' - רש"י אומר: "ממחרת הפסח - יום הנפת העומר שהקריבו עומר תחלה". כלומר, **ש'עבור הארץ'** זו התבואה החדשה, ואכלו ממנה ביום ט"ז בניסן לאחר הקרבת העומר. אמנם **רש"י** אינו מפרש את הכינוי **'פסח'**, אלא רק אומר ש'ממחרת הפסח' זה בט"ז בניסן, ונראה שלדעתו - 'פסח' הוא כינוי לאכילת קרבן הפסח שחל בליל ט"ו בניסן, ולכן ממחרת הפסח זה בט"ז בניסן.

והנה, **ר' פנחס הלוי הורביץ'** בספרו **'המקנה'** למס' **'קידושין'**, גם סובר שהכוונה למחרת אכילת הפסח, ע"י שהוא מעלה רעיון מעניין ליישב את הסתירה בין הפסוקים. הוא טוען, שהכלל של - 'היום הולך אחר הלילה', זה רק ממתן תורה, אך לפני כן - 'הלילה הלך אחר היום' כנאמר בפרשת 'נח': "ויום ולילה לא ישבותו" (בראשית ח', כ"ב). ולכן בשני הפסוקים הכוונה לאכילת קרבן פסח. אך בתורה בפרשת **'מסעי'** שמדובר לפני מתן תורה, לכן אכילת הפסח שהיתה בליל ט"ו בניסן, היתה ביום י"ד בניסן, וממחרת הפסח הוא יום ט"ו בניסן שאז יצאו ממצרים. אך בספר **'יהושע'** שהיה אחר מתן תורה, ואז ליל ט"ו בניסן שאכלו קרבן פסח נחשב לט"ו בניסן, ולכן מה שנאמר ש'ממחרת הפסח' אכלו מעבור הארץ הכוונה לט"ו בניסן, ואז היה מותר לאכול מן התבואה החדשה.

ד"ר ב' - רד"ק נוקט ש'ממחרת הפסח' פירושו ממחרת שחיטת הפסח. ומסביר, שיואכלו מעבור הארץ' זו תבואה ישנה, ונקראת **'עבור'** כי היא משנה שעברה, וממנה אכלו מצות וקלוי, כי תבואה חדשה היתה אסורה להם, עד אחר הקרבת העומר בט"ז בניסן. ומה שכתוב שאכלו מעבור הארץ **'ממחרת הפסח'**, הכוונה לליל חמשה עשר בניסן ויומו, כי הפסח קרב בארבעה עשר, ומחרתו הוא יום חמשה עשר. ומוכיח זאת מהפסוק: "בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל".

אך קצת קשה, מדוע הוא מפרש שהביטוי - 'ממחרת הפסח' כוונתו לליל חמשה עשר ויומו, שהרי בדרך כלל הביטוי - 'למחרת' הכוונה ליום המחר ולא ללילה. ומה שמפרש שבליילה וביום אכלו - 'מצות', ונראה שכוונתו למצת מצווה, הרי שמצה חיובה רק בליל חמשה עשר ולא ביום. וגם לא מובן למה הפסוק צריך לציין שאכלו - 'קלוי'? ואם הביטוי 'תבואה' הכוונה לתבואה החדשה, אז לא מובן מה שכתוב בסוף הפסוק: "ויהאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא", הרי אדרבא, מהתבואה החדשה לא יכלו לאכול בשנה ההיא, אלא מאותה שנה ואילך. וגם, מה שמוכיח מהפסוק: "בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל", הרי בני ישראל יצאו ביום חמשה עשר ולא בליל חמשה עשר.

ד"ר ג' - רלב"ג אומר: "ויהאכלו מעבור הארץ - הנה אמר זה לפי שלא הותר להם החדש עד ממחרת הפסח", ומשמע, שמפרש 'עבור הארץ' זו דווקא התבואה החדשה, ואותה היה מותר להם לאכול רק מט"ז בניסן. ומוסיף: "ובזה ראייה שמה שאמר בתורה ממחרת השבת יניפנו הכהן הרצון בו ממחרת הפסח והוא י"ד בניסן", כלומר, מפסוק זה ישנה הוכחה שמה שנאמר בתורה **'ממחרת השבת'** הכוונה **'ממחרת הפסח'**, וא"כ הכינוי - 'פסח' מקביל לכינוי - 'שבת'. ואומר זאת בסוף דבריו: "כי הפסח תקרא שבת ר"ל היום החמשה עשר". וא"כ כמו ש'שבת' הוא כינוי ל'יום', כך 'פסח' הוא כינוי ל'יום', ולא לפעולה של שחיטת הפסח או אכילת הפסח.

וכן **ר' ישעיה דטרני** אומר בפירושו **'תוספות רי"ד'** (במהדורה תליתאה למס' פסחים צ"ט ע"ב): "מצאנו שגם הכתוב קורא לחג המצות - פסח, כדכתיב ב'יהושע' (ה', י"א) ויהאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח, שאין לפרשו אלא ממחרת חג המצות שהוא יום הנפת העומר. ומפני שזמן אכילת הפסח אינו (ראוי) אלא בליל חמשה עשר עד הבוקר קורא אותו - פסח".

'פסח' בלשון חכמים = יום י"ד בניסן

למדנו על לשון תורה ולשון נביאים, אך בלשון חכמים נמצא מקור אחד במשנה שבו הכינוי - 'פסח' משמעותו - יום י"ד בניסן: "אמר רבי מאיר מדבריהם למדנו ששורפין תרומה טהורה עם הטמאה בפסח" (פסחים א', ז'). וכאן אין כל אפשרות לפרש שהכוונה לשחיטת או לאכילת הפסח, וגם לא ככינוי לאחד מימי הפסח, אלא דווקא ליום י"ד בניסן שאז יש לשרוף את החמץ, ויום זה מכונה **'פסח'**.

'פסח' בלשון חכמים = כל שבעת ימי החג

ואף מצינו פעמים רבות בלשון חכמים במשנה, שהכינוי - 'פסח' משמעותו - כל שבעת ימי חג המצות. כגון: "חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח" (בב, ב'), "האוכל תרומת חמץ בפסח" (בב, ד').

ר' לוי יצחק מברדיצ'ב בספרו **'קדושת לוי'** (פרשת בא) שואל - למה אנו קוראים לחג זה על שם הפסח ולא כמו שקראתו תורה חג המצות? ומסביר, שיש כאן רמז לנאמר ב'שיר השירים': "אני לדודי ודודי לי" (ו', ג'), וכמו שבתפילין שלנו כתוב: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד", ובתפילין של הקב"ה כתוב: "וימי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", כך ה' קראו - 'חג המצות' על שם שבחם של ישראל שלא הספיק בצקם להחמיץ והלכו אחרי ה'. וכנסת ישראל קוראת לו - 'חג הפסח' להגיד שבחו של ה' אשר פסח על בתי בני ישראל.

וכן אומר **ר' ישעיה דטרני** בפירושו **'תוספות רי"ד'** (במהדורה תניינא למס' פסחים צ"ט ע"ב) שלמרות שהתורה מכנה את יום י"ד בניסן בכינוי - 'פסח', לא נמנעו חכמים במשנה לקרא לכל חג המצות בכינוי - 'פסח', ומסכם: "והילכך קורא ליום ארבעה עשר - ערב פסחים". ומתכוון להסביר מדוע משנה א' בפרק י' של 'פסחים' פותחת בלשון רבים - 'ערבי פסחים'. ואומר, שישנן שתי משמעויות לכינוי - 'פסח': א. יום י"ד בניסן שמכונה - 'פסח' ב. כל שבעת ימי חג המצות שגם הם מכונים - 'פסח', ולכן נקטה בלשון רבים.

סיכום: 1. ברוב המקומות בתנ"ך הכינוי - 'פסח' כוונתו לקרבן פסח. 2. בפסוק בספר ויקרא כ"ג, ה' הוא מופיע ככינוי לי"ד בניסן בין הערביים או לבין הערביים והלילה או לכל יום י"ד. ויש שלמדו מהפסוק בספר במדבר ל"ג, ג', ש'פסח' הוא כינוי - לי"ד בין הערביים וליל ט"ו. 3. יש שלמדו מהפסוק: "לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא ילין לבקר זבח חג הפסח" (שמות ל"ד, כ"ה), שליל ט"ו ויומו מכונים - 'חג הפסח'. 4. יש שלמדו מלשון הנביא בספר **'יהושע'** ש'פסח' הוא כינוי - ליום הראשון של החג. 5. בלשון חכמים במשנה מופיע פעם אחת הכינוי - 'פסח' ככינוי - לי"ד בניסן. 6. ובהרבה משניות מופיע הכינוי - 'פסח' ככינוי - לכל שבעת ימי החג.

בברכת פסח כשר ושמח לכל לומדי הכולל ולכל בית ישראל, ובתפילת מנע מגפה מנחלתך

הקיעורים מתקיימים בבית הכנסת חניכי הישיבות - רח' מנחת שלמה 3 גני הדך פתח תקוה

שעה 11:00 - שיעור בגמרא מסכת שבת. שעה 12:00 - שיעור באור החיים הקדוש.

ביום ה' שיעור בפרשת השבוע (שיעור זה מתפרסם בסוף השבוע בבתי הכנסת בעלון של בית המדרש)

לפרטים נא לפנות בטלפון - 0548448692. לתגובות הערות והארות ולקבלת הגליון במייל, גם צמאהדורה מורחבת,

נא לפנות לכתובת - Ingber@bezeqint.net